

skaityti ne tiek kaip bendrą lietuvių folkloristikos istoriją papildantį dokumentą, o kaip epistolinio žanro kūrinių ir įprasminantį pačią laiškų rašymo kultūrą, pagrįstą atvirumu, pasitikėjimu ir įsiklausymu į adresatą. Kaip čia neprisiminsi kunigo Juliaus Sasnausko minties, išsakytos jo paties laiškų knygoje:

Už Tėvynę – tad ir už mus

Skubinanti keistis ir žengti tolyn marga dabarties kasdienybė vis dar negali nuslopinginti poreikio grėžiotis į netolimą praeitį: nuolatos prireikia lyginti, ką turime šiuo metu ir kaip gyvenome anksčiau. Dingsčių ir paskatų tai daryti randasi įvairių – ir buitinių, ir politinio gyvenimo, ir kultūrinės veiklos sferose. Dar daug kam iš atminties neišblėsusias gyvenimo prieblandas bei prošvaistes primins ir 2007 metų pabaigoje pasirodžiusi kompaktinė plokštelė-albumas „Už laisvę, tėvynę ir tave“*. Vyresnės kartos žmonės jį nukels į praeitį gerus šešis dešimtmečius – į tuos išimtinis laikus, kai buvo iškilusi didžiulė grėsmė tautos išlikimui ir kai priešinimasis jos naikinimui pareikalavo didžiulių aukų. Na, o dabartinėms kartoms šis leidinys leis pajusti tą negandų kupino laiko dvasią, bent kiek paskatins labiau vertinti mūsų laikais nuniveliuotas vertybes – tėvynės meilę, aukojimąsi gimtojo krašto labui. Albumas kaip tik labiau orientuotas į jaunimą: dainas dainuoja, pritariant vokalui ir įvairiems dabar madingiems instrumentams, populiarios muzikos atlikėjai, jos savitai aranžuotos ir interpretuotos muzikiniu požiūriu. Ši netikėtumą, apskritai, matyt, visus nuteiksiantį maloniai, įvertins muzikos specialistai, o šiuo rašiniu tesiekiamą pasižvalgyti į tai, kas albume išreikšta

* *Už laisvę, tėvynę ir tave: Gražiausios partizanų dainos*: Natos, žodžiai, nuotraukos, Vilnius, 2007. – k. pl. + kn. (42 p.).

Recenzijoje daugiausia remiamasi ne kompiuteriškai girdimu ir matomu, o popieriniu leidinio variantu, tad jis sąlygiškai vadinamas tiesiog albumu.

„Laiškai juk randasi iš intensyvaus vidinio gyvenimo, iš įsipareigojimo neužmiršti, neapleisti, neišduoti.“⁷

Vita Ivanauskaitė

⁷ Julius Sasnauskas, Antanas Terleckas. *Jeį esame čia: Laiškai*, Vilnius, 2000, p. 5.

žodžiais. Nebent dar būtų galima pagirti kompaktinės plokštelės idėjos autorių Marių Jančių ir šio projekto rėmėją Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrą už leidiniui atrinktas nuotraukas, vaizdžiai atspindinčias partizanų buitį ir padedančias paryškinti dainomis perteikiamas nuotaikas. Gaila, kad dar neatsirado techninių galimybių matyti šiuos leidinių praturtinančius vaizdus kompiuterio ekrane drauge su skambančiomis dainomis.

Įžanginiame žodyje M. Jančius kaip tik pabrėžia esant labai svarbu, kad rezistencinės kovos dainos „nebūtų pamirštos, o išgirstos ir suprastos, pirmiausia jaunų tėvynainių“. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinės direktorės Dalios Kuodytės rašinio pagrindinė mintis – tautoje daug vertybių yra užgožusios okupacijos laikotarpio ir dabarties virsmo negandos, ir „garbė tiems, kurie praėjusiame laike geba išvelgti neabejotinos vertės dalykus, kalbančius apie juos šių dienų kalba šių dienų žmogui“.

Projekto konsultantė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslo darbuotoja Vita Ivanauskaitė įvadiniame straipsnyje nusako tą vietą, kurią užima XX amžiaus viduryje sukurtos laisvės kovų dainos didžiuliame ir margame visų karinių-istorinių dainų lobyne, ką jos reiškė, kokį vaidmenį suvaidino priešinantys okupacijai. Jos mintis, kad kovotojai „rezistencijos kovų pradžioje dainuodavę pamėgtas tarpukario dainas“, o netrukus sulaukė „naujų aktualių kūrinių“, ko gero, leido praplėsti ir kūrinių pasirinkimo skalę: greta partizanų dainų

(kaip nurodyta leidinio paantraštėje) pateikti ir anksčiau gyvavusių kūrinių, papildžiusių jų kovinį repertuarą.

Aplankas pradedamas daina „Žygiuoją kareiviai vora paskui vorą“ („Alytė“), nukeliantį į pačią partizaninio judėjimo pradžią. Karo metais spėta įtraukti į savo dainuojamų kūrinių repertuarą „plechavičiukų“ (taip žmonės vadino generolo Povilo Plechavičiaus suburtos Vietinės rinktinės karius), ji greitai išpopuliarėjo pokario laikotarpiu – tada, kai partizanų dainų dar nebuvo. Ypač ją buvo pamėgęs jaunimas. Aišku, dainavę ją ir partizanai greta kitų panašaus pobūdžio tarpukario ar karo metais sukurtų dainų.

Ko gero, nebuvo tuo metu žmogaus, kuris jei nebūtų mokėjęs, tai bent girdėjęs dainos „Jei ne auksinės vasaros“. Ji, siaučiant karui, pritiko tiems, kas buvo „dulketu traukiniu“ gabenami į Rytų frontą, o „raudoniesiems“ vėl okupavus Lietuvą – į Sibiro tremtį; vėliau savaip ji buvo pritaikyta dainuoti ir išlydinti jaunus vaikus į okupacines kariuomenes. Mėgta ji ir „miško brolių“, nors nebuvo laikoma partizanų daina. Aplanke pateiktas variantas – universalus, galėtas dainuoti bet kur bet kuria proga, nesibaiminant, kad kam nors užkliūsi.

Sudarant albumą, matyt, neabejota, kad į jį dera įtraukti ilgą laiką visų mėgtą, daug kieno atmintyje ligi šiol išlikusią dainą „Palinko liepa šalia kelio“. Sukurta karo metais, švelniai apdainuojanti žūties neišvengusį *kareivį* ar – apibendrintai – *karžygį*, ji visoje Lietuvoje, ypač pietvakarių, greitai išpopuliarėjo. Buvo skelbta partizanų spaudoje, tad visai pagrįstai imta laikyti ir jų daina. Žmonės imta persekioti, net stipriai bausti už jos dainavimą tada, kai ji pritapo prie kitų partizanų dainų. O iki tol ji buvusi „neutrali“. Dar 1946 metais vienas Respublikinės partinės mokyklos studentas folkloristams „paliudijo“, esą dainą „Palinko liepa šalia kelio“ dainavę 16-osios lietuviškosios divizijos kariai. Aktyvi rezistencinės kovos dalyvė Aldona Vilutienė prisimena, kad ši daina buvo išspausdinta Marijampolės apskrities laikraštyje, ir ją pasisavino stribai, o tai su-

kėlė dorų žmonių pasipiktinimą. Aplanke pateiktą variantą galima laikyti tikra partizanų daina: išpopuliarėjusi jos versija papildyta (nuo „Jau dunda žemė vakaruose“) naujais jų sukurtais posmais. Į pogrindžio spaudą tas variantas pateko vėliau ir nespėjo (o gal ir nebegalėjo) prigyti. Šis neįprastas teksto variantas padainuotas ir kiek kitoniškesne melodija.

Žinant, kad į partizanus išėjo nemažai tarpukario karinę tarnybą atlikusių vyrų, tarp jų – ir ankstesnių karininkų, aiškėja, kodėl aplankas užbaigiamas partizanų atgaivinta tada dar nelabai linkusia tautosakėti ano meto karių žygio daina „Linko lieknos pušys“. Tik lieka abejoti, ar motyvuotai leidinyje atsidūrė senovės laikus siekianti daina „O ja ja ja ja, Dievuliau mano“, apdainuojanti kario žūtį kadų kadais vykusioje „vainelėje“.

Visos kitos į rinkinį patekusios dainos neabejotinai priskirtinos partizanų kūrybai. Jos – originalios, išskyrus perkūrinį „Slėpkis slėpkis, brolužėli“, kurio pagrindas – tais pat žodžiais prasidedantis karo metais parašytas Kazio Borutos eilėraštis. Pokariu pirmiausia jis buvo prisitaikytas tremtinių „Kupolės“ ansamblio atrastais ir į rinkinį įdėtasis variantas įgijęs ir partizaninės tematikos posmą.

Dingstį atsirasti ne vienai tokiai į albumą patekusiai dainai yra davę tikri įvykiai, individualios jų sukeltos pajautos. Iš širdies gilumos išplaukę žodžiai, palydimi atitinkamai intonuotos melodijos, lengvai virsdavę poetiniu kūriniu. Antai dainą „Liki sveika, mergyte mano“ partizanauti išeinantis mokytojas yra skyręs savo mylimajai, kartu ja išsakydamas trapią viltį „grįžti vėlei“. Tai viena pirmųjų partizaninės kovos metais sukurtų dainų. Ji pateikėjo gerai išlaikyta atmintyje ir yra vienas iš meniškiausių į albumą įdėtų kūrinių. Neapsimestinė, nuoširdi užuojauta mūšių ir sunkios buities išvargintam, retai apsilankančiam pas savo mergele partizanui Arukui (anot dainos autorės, Arukas buvo „gražus garbanotais plaukais berniukas...“) sklinda iš dainos „Menu, atbridot jūs per sniegą“. Prie albumo esančio teksto pridėta nuotrauka akivaizdžiai iliustruoja, ką reiškia jos žodžiai „Baltučiai tartum

angelai...“ Deja, paskutinis jos posmas yra atklydęs iš kitos dainos ir iškritęs iš darnios veiksmo tėkmės. Populiariausi šios dainos variantai dažniausiai baigiasi mergelės nerimavimu, kad Arukas gali nebegrįžti...

Sukrečiantį vaizdą, kas liko iš partizano tėviškės po atėjusių siautėjimo, perteikia daina „Oi sakalėli, kur tu skrajoji“. Ji reprezentuoja tas dainas, kuriomis nuo tėviškės, gimtųjų namų atsiskyre laisvės kovų dalyviai reiškė slogius išgyvenimus dėl prarasto šeimos židinio, sudrumstos gyvenimo rimties.

Į albumą patekusi daina „Tu su pumpurais palikai sodžių“ – viena iš tų, kurios skirtos garsiajam Kalniškės mūšiu, bet joms neprilygstanti. Nežinia, kodėl ji pasirinkta, nes kai kurie posmai, užuot veikę jausmus, verčia spėlioti, kas jais norima išreikšti (kad ir „Jų vardai užu auksą samdyti Negailėjo, neskaitė aukų“). Tai veikiausiai ir neleido šiai dainai labiau paplisti: ji nežinoma tik iš „Sušaudytų dainų“ (iš čia ir imta).

Albumė proporcingai atspindėti partizanų žūčių apdainavimai. Negali nejaudinti jam parinkti tikrai meniški, emociškai įtaigūs kūriniai, kuriais apgailimi žuvę konkretūs partizanai, kovos draugai. Viena iš tokių dainų – „Gal pavargai, kad taip saldžiai sapnuoji“. Albumas šių eilučių autoriaus atmintyje atgaivina kone prieš šešiasdešimt metų išsimintus jau pirmąsį išgirstus jos posmus, kurių skausmu persunktų žodžių jausminį poveikį dar labiau yra sustiprinusi liūdesinga melodija („Dievuliau mano, jis tikrai jau miršta, Krūtinė jo kulipkos perverta...“). Visoje Lietuvoje anais laikais buvo

žinoma daina „Mėnulis – tikras tėvas tau“. Galima tik apgaildestauti, kad albume pateiktas variantas defektuotas – iškreipti pirmas ir paskutinis posmai, o tai šiek tiek sumenkina jos grožį, susilpnina įtaigą. Daina „Vienišas jo kapas“ veikiausiai irgi pagerbiamas konkretus partizanas. Ji aiškiai sukurta, kai okupantų nuožmiai taikytos pasipriešinimo slopinimo priemonės ėmė aiškiai lemti tragišką partizaninės kovos baigtį, tad kiekvienas posmas kupinas širdgėlos ir liūdesio, tarsi prie to „vienišo kapo“ būtų apraudami visi lig tol žuvę Tėvynės sūnūs. Ir nuo tada jau telieka bent tikėtis, kad dainos „Palinkę gluosniai tyliai verkė“ žodžiais tariant, „Niekuomet neužmirš didvyrių Mūsų laisvos tautos vaikai“.

Taigi albumas jau perverstas, nuotraukos peržiūrėtos, kompaktinėje plokštelėje esančios dainos išklaudytos. Telieka padėkoti visiems, kas sumanė šį leidinį, kas prie jo nuoširdžiai darbavosi, vienaip ar kitaip prisidėjo, kad jis būtų parengtas ir išvystų dienos šviesą. Na, kas be ko, šis tas galėjo būti padaryta kitaip. Kad ir pasirenkant vieną kitą būdingesnį variantą. Gal vertėjo tiksliau suformuluoti paantraštę? Kad čia sudėtos *partizanų* dainos, galima sutikti, suprantant, kad tai jų pamėgtos, jų dainuotos, jų kovos dvasią atspindinčios ir žadinusios. O ar jos *gražiausios*? Tiksliau derėtų sakyti – gražiausios tarp gražiausių. Grožiu paskelbtosioms prilygstančių yra ne viena, net ne dešimtys... Vienos patrauks ir žavės jausmo nuoširdumu, kitos – žodinės raiškos veiksmingumu, dar kitos – meninio vaizdo įtaigumu.

Kostas Aleksynas

Patarlių sisteminimo keliai ir klystkeliai

Outi Lauhakangas, žymaus suomių folkloristo Matti Kuusi (1914–1998) dukra, monografijoje¹ pristato bendrą tėvo ir savo dar-

bą – tarptautinę patarlių tipų klasifikaciją. Tiems, kurie su patarlėmis susiduria ne tyrimo tikslais, o tik kasdieniame gyvenime, natūraliai kyla iškart du klausimai: kas tai yra ir kam tai reikalinga? Labai trumpai atsakyti būtų galima taip. Tarptautinė patarlių tipų klasifikacija (toliau – TPTK) yra teminiu-struktūriniu principu sugrupuoti, sunu-

¹ Outi Lauhakangas. *The Matti Kuusi international type system of proverbs: FF Communications*, No. 275, Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fenica, 2001. – 158 p.